

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 105, 2020

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 105, 2020

ПЕРИПЕТИИТЕ ОКОЛО ПУБЛИКУВАНЕТО
НА Т. НАР. ДЮКАНЖОВ СПИСЪК И МЯСТОТО
НА ШАРЛ ДЮФРЕН, СЪОР ДЮКАНЖ (1610 – 1688),
ВЪВ ФРЕНСКАТА ВИЗАНТОЛОГИЯ ОТ XVII В.

ЛИЛЯНА СИМЕОНОВА

*Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българската академия на науките*

Liliana Simeonova. CIRCUMSTANCES OF THE PUBLICATION OF THE SO-CALLED CATALOGUE OF DU CANGE AND THE ROLE OF CHARLES DU FRESNE, SIEUR DU CANGE (1610 – 1688), FOR THE DEVELOPMENT OF BYZANTINE STUDIES IN SEVENTEENTH-CENTURY FRANCE

Charles du Fresne, seigneur du Cange was one of the lay members of the group of French scholars who laid the foundations of modern historical criticism in seventeenth-century France. He took considerable interest in the history of the later Byzantine Empire, and wrote *Historia Byzantina duplici commentario illustrato* (Paris, 1680). An important source of the history of the Archbishopric of Ohrid, the so-called *Catalogue of Du Cange* consists of a list of bishoprics, which were suffragan of Ohrid. It was published as an appendix to the *Historia byzantina*. Du Cange also brought out editions of the Byzantine historians John Cinnamus (Paris, 1670) and John Zonaras (Paris, 1686). They were published in the first large collection of sources relating to the history of the Byzantine Empire known as *La collection byzantine du Louvre*.

However, by the time Du Cange had completed his *Historia Byzantina*, the publication of *La collection byzantine* had already been cancelled. The present study explores the obstacles, which Du Cange had to overcome in order to have his work published by the *Imprimerie royale du Louvre* in 1680. It also touches upon the fundamental role, which Du Cange and his fellow Byzantinists played in the emergence of Byzantine studies in France.

Keywords: Du Cange, *Historia Byzantina*, Archbishopric of Ohrid, Philippe Labbé, Collection byzantine du Louvre, Imprimerie royale du Louvre, John Cinnamus, John Zonaras, France, Byzantine Studies.

За т. нар. Дюканжов списък¹ като извор за църковната история и особено за историята на Охридската архиепископия е писано много². Дюканжовият списък има два превода на български, които на някои места в текста се различават: първият е на Йордан Иванов, а вторият – на Василка Тъпкова-Заимова. Изследователите на този документ отбелязват, че в частта си, отнасяща се за времето до основаването на Охридската архиепископия, в Дюканжовия списък има неверни или непълни сведения за предстоятелите на Българската църква. Във втората си част обаче списъкът съдържа достоверна и почти пълна информация за архиепископите на Охрид от 20-те години на XI до средата на XII в.

Самата *Historia byzantina* на Дюканж, съдържаща ценни сведения за българската средновековна история, и в чийто край е поместен въпросният списък, също е била предмет на изследване в нашата историография³. Най-подробен е анализът на Рая Заимова, поместен като студия-предговор в изданието с преведени на български откъси от „Византийска история“ от този автор. Там, покрай всичко друго, Р. Заимова разглежда и темата за интереса на Дюканж към Византия, за връзката, която прави той между византийската и френската история, за възгледите му, вписващи се в духа на неговата епоха, но и резултат от процеси, започнали сред европейския интелектуален елит през Ренесанса и продължаващи през XV – XVII в., за значимостта на автора като един от най-ранните, които вкарват теми от българската средновековна история в полезрението на модерните западноевропейски историци⁴.

¹ *Paris. grec.* 880, fol. 407b – 408. Този препис е от XIII в., но самият списък вероятно е съставен през втората половина на XII в. Вж.: **Тъпкова-Заимова**, В. Дюканжов списък. // *PBg*, XXIV, 2000, No 3, p. 21 – 49. Има и Московски препис на т. нар. Дюканжов списък (*M.S. Sin. Gr.* 286), който е от края на XIII или началото на XIV в., но влиза в научно обращение едва през XX в. В.: **Бърлиева**, С. Московският препис на Дюканжовия списък. // *PBg*, XXIV, 2000, No 3, p. 50 – 65.

² **Снегаров**, И. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1 – 2. София, 1924 – 1931; **Божилков**, И. Българската архиепископия XI – XII век. Списъкът на българските архиепископи. София, Гутенберг, 2011; **Николова**, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX – XIV век). София, Нов човек, 2017.

³ Вж. по-специално **Данчева-Василева**, А. Шарл Дюканж и средновековната българска история. // *ИПр*, XXXVIII, 1982, № 4, с. 91 – 102.

⁴ **Заимова**, Р. Предговор. – В: Шарл Дюканж. Византийска история. История на империята на Константинопол. Състав. и прев. на латинския текст М. Кискинова. Състав. и прев. на старофренския текст Р. Заимова. Коментар В. Тъпкова-Заимова. София, Аргес, 1992, с. 5 – 28.

Тук ще се спра по-подробно на перипетиите, през които минава публикуването на т. нар. Дюканжов списък. Ще разгледам и въпросите за това, кои съвременници на Дюканж също проявяват интерес към Византия и Християнския изток и какъв отзвук имат техните трудове в епохата на Луи XIV.

И така, Дюканж започнал да се занимава с историята на Източния свят, когато вече бил на около 40- или 45-годишна възраст, някъде в периода между 1650 и 1655 г. Огромната си по обем и разнообразие продукция Дюканж е успял да създаде през последните 35 години от живота си. В основата на интереса му към Константинопол е френската история: отначало Дюканж се заел да преиздаде хрониката на Вилардуен за превземането на Константинопол от кръстоносците в 1204 г., като ѝ направи и превод на „модерен“ френски. Малко след това Дюканж разширил диренията си върху връзката между историята на Византия и тази на Франция: в резултат от това през 1657 г. той публикувал известния си труд *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs françois jusqu'à la conquête des Turcs* („История на империята на Константинопол при френските императори до завладяването ѝ от турците“)⁵. През XVIII и XIX в. тази Дюканжова „История на империята на Константинопол...“ претърпяла още две издания, съответно във Венеция (1729) и Париж (1826), като третото (т. е. Парижкото) издание, подготвено под редакцията на Ж. Бюшон, включва преработки и допълнения, които са били направени от самия Дюканж малко преди смъртта му и останали непубликувани чак до XIX в.⁶

Другите най-известни византинистични трудове на Дюканж са *De familiis byzantinis* („За византийските фамилии“), който обхваща богат генеалогичен материал, и *Constantinopolis Christiana* („Християнският Константинопол“), съдържащ подробна и точна информация за християнската топография на

⁵ Пълното заглавие на този труд е: *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs françois: divisée en deux parties, dont la premiere contient l'Histoire de la conquête de la ville de Constantinople par les françois, & les Venitiens, écrite par Geoffry de Ville-Harduin, ... revue & corrigée en cette édition sur le manuscrit de la Bibliotheque du Roy, & illustrée d'observations historiques, & d'un glossaire, ... avec la suite de cette histoire, jusques á l'an MCCXL tire'e de l'Histoire de France MS. de Philippes Mouskes, ... ; la seconde contient une Histoire generale de ce que les François & les Latins ont fait de plus memorable dans l'empire de Constantinople, de puis qu'ils s'en rendirent maîtres, jusques à ce que le Turcs s'en sont emparez, justifiée par les ecrivains du tems, & par plusieurs chroniques, chartes, & autres pieces non encore publiées.*

⁶ За второто и третото издание на този труд вж.: **Займова, Р.** Предговор. – В: Шарл Дюканж. *Византийска история...*, с. 6 – 7. През 1755 г. същият труд на Дюканж е издаден и на латински (*De imperatorum constantinopolitanorum seu inferioris aevi vel imperii uti vocant numismatibus dissertatio Caroli Du-Fresne D. Du-Cange*). Вж. и най-новото френско издание на редактирания от Бюшон текст: **Charles Du Fresne Du Cange/Buchon.** *Histoire De L'empire De Constantinople Sous Les Empereurs François Jusqu'à La Conquête Des Turcs.* Nabu Press, 2012. Срв.: **Zaimova, R.** *L'œuvre du byzantiniste Du Cange et son éditeur Buchon (XIXe s.).* // *EB*, XLI, 2005, No 4, p. 121 – 128.

града до 1453 г. След известни трудности около публикуването им в крайна сметка тези два труда били отпечатани в един том под общо заглавие⁷. Няма да се спирам на текстовете на византийски автори, издадени от Дюканж приживе, а някои – дори и след смъртта му, нито на неговите речници (един на гръцкия език и един на средновековния и късния латински), които са в употреба и днес⁸.

Ще се спра на това, как Дюканж е открил епархийския списък, който днес носи неговото име и как, въпреки трудностите, е успял да го издаде. В своите „исторически мемоари вместо похвално слово“ за Дюканж, неговият племенник Жан-Шарл Дюфрен д’Обини отбелязва, че чичо му открил списъка, докато правел опис на гръцките ръкописи в *Bibliothèque du Roy* (Кралската библиотека)⁹. Проблематично обаче се оказало издаването на „списъка“, както и на цялата *Historia byzantina*, в края на която Дюканж приложил този кратък текст.

Дюканж вече бил публикувал няколко византийски текста в поредицата *De historiae byzantinae scriptoribus* (по-известна днес като *La collection byzantine du Louvre*), издавана от друг голям ерудит на епохата – абата йезуит Филип Лабе (1607 – 1667)¹⁰. Тя била отпечатвана от 1648 г. насетне в *l’Imprimerie royale* (или *Typographia Regia*) – Кралската печатница, която се намирала в Лувъра¹¹. Но към момента, когато Дюканж трябвало да публикува своята „Византийска история“ заедно с Дюканжовия списък, издаването на *Collection byzantine du Louvre* вече било преустановено. И което е по-лошо, нямало никакви изгледи поредицата да бъде подновена.

Воден от желанието си да убеди финансовия министър Жан-Батист Колбер, че Кралската печатница трябва да поднови публикуването на византий-

⁷ *Historia Byzantina Duplici Commentario Illustrata: Prior Familias Ac Stemmata Imperatorum Constantinopolitanorum, Cum Eorundem Augustorum Nomismatibus, Et Aliquot Iconibus*. Вж. фототипното издание на текста: *Forgotten Books*, 2019.

⁸ Двамата речника са публикувани в рамките на десетгодишен период – единият в Париж, а другият в Лион. Вж.: *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. Parisiis, 1678; *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*. Lugdini, 1688. За приноса на ерудити като Филип Лабе и Дюканж за изучаването на посткласическия латински и гръцки вж.: **Considine, J.** *Post-classical Heritages: Du Cange and His World*. – In: *Dictionaries in Early Modern Europe: Lexicography and the Making of Heritage*, Chap. 7. Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 250 – 287.

⁹ **Jean-Charles Du Fresne d’Aubigny.** *Mémoire historique pour servir à l’éloge de Charles Du Fresne, sieur Du Cange, et à l’intelligence du plan général de ses études sur l’histoire de France*. Paris, 1766, p. 25. За сбирката от ръкописи от Леванта в Кралската библиотека вж.: **Займова, Р.** Пътят към „другата“ Европа (из френско-османските културни общувания, XVI – XVIII в.). София, Кралица Маб, 2004.

¹⁰ **Omont, H.** *Cange et la collection byzantine du Louvre*. // *Revue des Études Grecques*, 1904, p. 17 – 74. Поредицата *De historiae byzantinae scriptoribus* излиза от 1648 до 1670 г. и след това – от 1680 до 1711 г., като включва общо 24 тома.

¹¹ **Bernard, A.** *Histoire de l’Imprimerie Royale du Louvre*. Paris, 1867.

ски текстове, та и неговата „Византийска история“ да види бял свят, Дюканж решил да посвети този свой труд на самия министър. Колбер бил образован мъж, изявяващ се като патрон на историята, литературата, изкуствата и точните науки, основател на Кралската академия на науките (*Académie royale des sciences*) и на Парижката обсерватория. В Дюканжовото посвещение на Колбер има немало ласкателства, но те са по-скоро от идеен, отколкото от личностен характер: Дюканж използва същите идеологически доводи за „историческите права“ на френските крале върху трона в Константинопол, а оттам – и за връзката между френската и византийската история, които повече от 20 години преди това е използвал в друго свое посвещение. Това е известното *l'Épître au Roi* („Писмо до краля“), адресирано до Луи XIV. То е поместено в началото на „История на империята на Константинопол при френските императори“ (1657), като идеите от „Писмо...“ – то сетне са доразвити в предговора към същата тази „История...“.

И така, какви са идейните аргументи на Дюканж? Според него превземането на Константинопол от кръстоносците през 1204 г. е славно събитие, сравнимо само с превземането на римския Капитолий от галите, а пък днешните поданици на краля (т. е. на Луи XIV) са толкова смели и щедри, колкото древните гали и завоевателите на Константинопол, взети заедно. И още: френските крале са заели трона във византийската столица не водени от жажда за власт и амбицията да управляват, а за да накажат гърците за тяхната жестокост, да върнат трона на един ослепен византийски император и да възстановят единството на Църквата. Дюканж изтъква и че френските крале са в правото си да не признават Хабсбургските претенции към трона в Константинопол; Луи XIV трябва да обяви война на турците и да заеме трона, който някога е принадлежал на неговите предци¹².

Двадесет и две години по-късно, посвещавайки своята *Historia byzantina* на Колбер, Дюканж отново описва Луи XIV като единствения суверен, способен да победи турците, а Франция – като дори по-велика от Византия благодарение на стабилната си традиция при унаследяването на трона. След като написал това посвещение, Дюканж решил да изпрати черновата на самия министър, за да получи неговото одобрение. Обаче Дюканж нямал пряк достъп до Колбер. Тогава за посредник между него и министъра послужил абатът Жан Голоаз: известен ерудит, шеф на Кралската библиотека, в която работел Дюканж, и член на двете академии – Кралската академия на науките и Френската академия (*Académie française*).

В писмо от 10 октомври 1679 г., което днес се пази в Националната библиотека в Париж, Голоаз съобщава на Дюканж каква е била реакцията на Колбер

¹² **Cormack**, R. Introduction. – In: **Cormack**, R., **Jeffreys**, E. (eds.) *Through the Looking Glass: Byzantium through British Eyes. Papers from the Twenty-Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies*, King's College – London, March 1995. Aldershot, Ashgate, 2000.

на гореспоменатото посвещение. От отговора на абата се разбира и каква молба е бил отправил Дюканж, който се домогвал до патронажа на краля и министъра, за да публикува новия си труд (*Historia byzantina*). Дюканж напомнял, че *Collection byzantine du Louvre* е престанала да излиза в 1670 г., когато последно са публикувани два тома с византийски извори под негова редакция и моли поредицата да бъде възобновена. Голоаз съобщава също, че Колбер общо взето приел добре Дюканжовото посвещение в *Historia byzantina*, но не харесал нещо в края му, затова би било добре Дюканж да махне това от текста¹³.

Някои съвременни учени не отдават значение на идеологическите аргументи в писмата – посвещения на крале и министри, от онова време. Агостино Пертузи например ги квалифицира като произтичащи от „вездесъщото ласкателство“, характерно за епистоларния жанр на епохата¹⁴. Обратно на това, Жан-Мишел Спизер подчертава, че в идейно отношение първите френски византинисти са се били поставили в услуга на кралската власт; това е най-силно изразено по времето на Краля Слънце, при когото не само абсолютизмът достига своя връх, но монархът имал и външнополитически претенции както към Запада, така и към Изтока; от друга страна, това благоприятствало за появата и развитието на самата византология¹⁵.

В крайна сметка, през 1680 г. „Византийска история“ на Дюканж заедно с приложения епархийски списък към нея видяла бял свят. Както Колбер, така преди него и кардинал Мазарен – „първи министър“ на Франция при Луи XIII и регент на малолетния Луи XIV – са допринесли много за разпространението на *les arts et les lettres*. Може би е пресилено да се каже, че тяхното покровителство по отношение на първите френски византинисти се е дължало единствено на желанието им да осигурят публикуването на византийски текстове, които биха послужили като източник на идеи за усилващия се абсолютизъм във Франция. Може те да са искали да допринесат и за разширяването на кръгозора на френския интелектуален елит.

Така или иначе, сведения от византийската, а и от свързаната с нея българска и балканска средновековна история се появяват в немалко публикации от онази епоха – както в исторически трудове, така и в художествени произведения¹⁶. Броят на византинистите пък съвсем не се свеждал само до абат

¹³ Цит. по: **Omont**, H. Cange et la collection byzantine du Louvre, p. 33, note No 1.

¹⁴ **Pertusi**, A. Storiografia umanistica e mondo bizantino. Palermo, Lavagnini Bruno, 1967, p. 89 – 90, по-специално с. 89. Срв.: **Depping**, G. P. Correspondance administrative sous le règne de Louis XIV. Vol. 4. Paris, 1855, p. XXIX.

¹⁵ **Spieser**, J.-M. Ducange and Byzantium. – In: **Cormack**, R., **Jeffreys**, E. (eds.) Through the Looking Glass..., p. 199 – 210.

¹⁶ **Zaimova**, R. Le Beau, ses continuateurs et une lecture bulgare de l'„Histoire du Bas-Empire“. Coup d'œil sur l'historiographie moderne (XVIIe – XVIIIe s.). – In: Byzance et ses périphéries (mondes grec, balkanique et musulman). Hommage à Alain Ducellier, études réunies par B. Doumerc et Chr. Picard. CNRS, Université de Toulouse-Le Mirail, 2004, p. 347 – 356

Филип Лабе, Дюканж и техният кръг, обединен около издаването на поредицата *Collection byzantine du Louvre*. Извън този кръг имало и други френски ерудити, които също са дали своя принос за развитието на византологията като наука. Един от тях е Луи Кузен, чиято *Histoire de Constantinople* („История на Константинопол“) съдържа преводи на френски на ред византийски автори, но не споменава нищо за „наследствените права“ на френските крале върху трона в Константинопол¹⁷. Друг доста популярен византинист от онази епоха е отец Луи Мембур – йезуит, който пише за иконоборството във Византия, а също и за „гръцката схизма“. Той застъпва идеята, че Бог искал да накаже гърците и затова империята била пренесена на запад, във Франция¹⁸.

Последните десетилетия на XVII и първите десетилетия на XVIII в. станали свидетели и на зараждането на някои помощни дисциплини – дипломатика и гръцка палеография. Горедолу по времето, когато Дюканж публикувал своите два речника на средновековния гръцки и латински, които представляват съществен принос към лексикографията, бенедиктинският монах Жан Мабийон издал значимия си и днес труд *De re diplomatica libri VI* (1681), в който – на базата на голям брой средновековни документи – изложил обективните критерии за датирането им и за установяването на техния произход и достоверност. Затова Мабийон с основание е смятан за основател на науката дипломатика, в т. ч. и византийската.

През 1708 г. друг бенедиктински монах – Бернар дьо Монфокон, издал своя труд *Palaeographia Graeca*, който също се ползва и днес, а неговият автор се смята за родоначалник на гръцката палеография¹⁹. През 1711 г. на бял свят излязъл обемният труд на Бандури (бенедиктински монах от Дубровник, живеещ в Париж), който е озаглавен *Imperium orientale* („Източната империя“) и съдържа богат материал за историческата география и топография на Византия и за нейната археология²⁰. През 1740 г. доминиканският монах Мишел Льокиан публикувал труда си *Oriens christianus* („Християнският из-

[repr.: Aux sources de l'histoire balkanique et l'impact francophone. Istanbul, Les Editions Isis, 2013, p. 25 – 36].

¹⁷ *Histoire de Constantinople depuis le règne de Justin jusqu'à la fin de l'Empire*, traduite sur les originaux grecs par Cousin, 8 vols. Paris, 1672 – 1674.

¹⁸ Dictionnaire de théologie catholique. Vol. IX², 1927, col. 1656 – 1661, 'Maimbourg'.

¹⁹ **Bravo García, A., Pérez Martín, I.** (eds.) *The Legacy of Bernard de Montfaucon: Three Hundred Years of Study on Greek Handwriting*. Proceedings of the Seventh International Colloquium of Greek Palaeography. Madrid – Salamanca, 15 – 20 September 2008 [Bibliologia, 31, 2010]. Вж. и **Thompson, J. W.** *The Age of Mabillon and Montfaucon*. // *American Historical Review*, XLVII, 1942, p. 225 – 244.

²⁰ **Vasiliev, A. A.** *History of the Byzantine Empire, 324 – 1453*. Vol. 1. 2nd ed.: The University of Wisconsin Press, 1980, p. 5 – 6.

ток“), който предлага богат исторически материал с акцент върху църковната история на Изтока²¹.

Така за около век – от края на 40-те години на XVII докъм средата на XVIII в. – Франция играела ролята на водещ център по отношение не само на медиевистиката като цяло, а и на византинистичните изследвания. Както учените, обединени около издаването на *Collection byzantine du Louvre*, каквито са абат Филип Лабе и Шарл Дюканж, така и други учени, които оставали извън този кръг, са допринесли не само за развитието на византологията, но и за възникването на свързани с нея помощни дисциплини, каквито са лексикографията, палеографията, дипломатиката и нумизматиката.

²¹ **Michel le Quien.** Oriens christianus: in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae caeterique praesules totius orientis. Parisiis, Typographia Regia, 1740. Вж. и **Salaville, S.** Le second centenaire de Michel le Quien (1733 – 1933). // *Échos d'Orient*, XXII, 1933, p. 257 – 266.